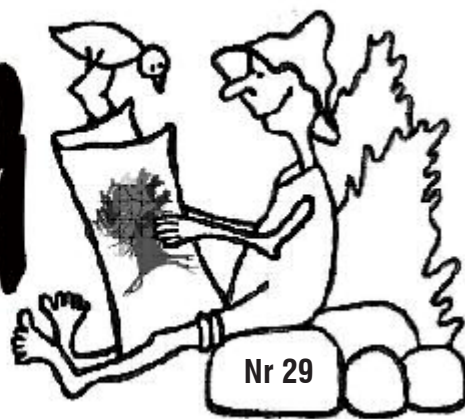

Kassarimaa

Hiiumaa boks TourEsti parim!

Messil töötanud hiidlased: seisavad Tiina Kopli, Õie Laksberg, Margit Kääramees, Nele Eller, Leho Aaslaid, Heli Hahndorf, Raivo Tõnissaar, Ly Kaups, Janno Elmi, Loore Kääramees. Istuvad Indrek Kääramees, Heiko Pang ja Reet Kokovkin. Raivo Tõnissaare foto

Palju tänu ja sügav kummardus kõigile talgulistele.
Teeme ära 2011 meeskond ja talgujuhid.

Talgud Kassari selt-
simaja juures. Heli
Tuisk ja sardiinlane
Cesare.
2x Urmas Lauri

Sõjavangina Venemaal 1944-1946

Elmar Hollmann

Kaheksa päeva tagasi lahkusin onu juurest Saksa sõjaväelasena nüüd aga saabusin tsivilistina. Loomulikult olid kõik üllatunud ja rõõmsad, et olin eluga sõjast väljunud.

Onupoeg teenis Eesti Laskurkorpuses ja oli juba vanemaid külastanud. Minul tuli onu külalislahkust mõnda aega kasutada. Ajaviiteks hulkusin sihitult mööda linna. Hiiumaa oli sakslaste valduses sinna ei pääsenud ja mandril mul tutvusi ei olnud. Nii möödusid mõned päevad, siis ilmusid tänavaile käskkirjad milles kohustati endisi saksa sõjaväelasi end komandatuuris arvele võtma. Kõik kellel ei ole seost repressiivse tegevusega lubati rehabiliteerida vormistades vastavad dokumendid. Kõrvale hoidjaid ähvardati range karistusega samuti kodanikke kes neid varjavad. Probleem oli tõsine, et mitte onu perekonda ohtu seada otsustasin minna end arvele võtma registreerimispunkti mis asus kuulsas Kawe keldris. Sinna oli kogunenud palju mehi, keegi ei küsinud meilt kes sa oled või milleks siia tulid. Peale lõunat võeti rivisse ja suundusime ühe erariietes mehe saatel Kopli linnaossa. Kohale jõudes nägime okstraat aiaga piiratud vangilaagrit kus aia taga naised otsisid omakseid. Olin rivi lõpus pidasin mõni aeg aru mida teha veel siis kui kõik olid juba värava läbinud. Kuid mul polnud valikut läksin lõpuks laagri väravast sisse. Siin toimus selline „arvele võtmine“, et vene sõjaväelased otsisid meid põhjalikult läbi kõik mis taskutes leidis loobiti ühte hunnikusse. Nii jäin ilma oma Eesti Wabariigi isikutunnistusest mida olin kogu aeg kaasas kandnud. Linnas liikudes pidas patrull mind kinni nõudes dokumente, näitasin passi ega nemad lugeda oskanud peaasi, et

oli pitsatiga paber.

Samal õhtul mõni mees laskis laagrist jalga. Valvureid oli vähe ja aias oli suur auk kust võisid takistamatult väljuda. Ilma passita ei riskinud enam kuhugi minna.

Koplis ei olnud me pikalt sealt konvoeeriti peatselt Juhkentali kasarmuise. Siingi käis palju rahvast aia taga omakseid otsimas ja jagasid toidukraami kõigile. Valvurid ei takistanud seda. Eesti korpuse mehed käisid meie hulgast saarlasi otsimas agiteerides neid korpuse koosseisu üleminekuks. Neil oli vaja mehi kes võisid anda adekvaatset informatsiooni Saaremaal paiknevate Saksa väeosade kohta. Ees seisis saarte vallutamise operatsioon. Mõni mees õnnestus neil värvata, paljud keeldusid.

Juhkentalis olime paar-kolm päeva, siis konvoeeriti Ülemiste raudteestajama, kus topiti loomavaguneisse ja sõit algas teadmatusse. Mul õnnestus kusagilt pliiats ja paber hankida, kirjutasin onu aadressil kirja mille poetasin raudteele. Sel ajal olid eestlased väga mõistvad üksteise hädade suhtes.

Hiljem onu kinnitas mulle, et selle kirja oli ta kätte saanud. Meid võeti tapal rongist maha ja hakkasime jalgsi Kohtla-Järve poole astuma nüüd juba tugevdatud konvoi saatel osa neist olid ratsahobustega. Kaua me teel olime ei mäleta aga tean, et ühe öö veetsime Padaorus. Süüa ega juua me teel olles ei saanud.

Kohtla-Järve vangilaagris oli palju mehi. Siin tegime läbi täieliku „dieedi“. Meie toit koosnes külmunud kartuli või seene keedu veest, millele lisandus viie mehe kohta üks vormileiva viil või kuivik see oli kogu päeva ratsioon kuidas seda jagada, apteegi kaalu polnud.

Tööl me ei käinud ja ega oleks

võimelised olnudki midagi tegema. Olin näljast muutunud nii nõrgaks, et kasarmus teisele korrusele minnes tuli jalga kätega ühelt trepiastmelt teisele tõsta. Hiljem hakkas toit pisut paranema kuivõrd seda üldse toiduks võis nimetada. Kodune seasöök oleks selle kõrval olnud päris pühade roog. Ajaarvamine hakkas segi minema, välisilmast olime eraldatud. Oli vist novembri lõpp kui saime teada, et jälle seisab sõit ees arvatavalt „emakesele“ Suurele kodumaale.

Ilmad muutusid järjest külmemaks, puistas lumehelbeid siis tuli käsk tulla uue varustuse järgi. Oli mingi Saksa sõjaväe varustuse ladu. Siit võis iga mees krahmata endale mis ette juhtus. Sain puhta uue Saksa tankisti vormi omnikuks. Lõin uue mundri selga oma senised erariide kaltsud jäid samasse.

Detsembri algul oli päris külm kuid meid kamandati Kohtla-Järve jaama kus ees ootasid trellitatud akendega loomavagunid. Sõit läks Narva poole, vanad tuttavad kohad.

Narva jäi seljataha ja arvasime, et ees ootab siber. Paar meest püüdis valvurite käest selgust saada meie sõidu sihtkoha suhtes, alustades sõnadega „tovarištõ“ lõigati edasine jutt järsult läbi ja vastus kõlas „Volk tebe tovarištõ tõ jobannõi faštist“.

Leningradi eeslinnas kupatati vaguneist välja, viidi sauna kus sai end korralikult puhtaks pesta. Samal ajal kõik riided läbisid „täipõrgu“. Kogu eðeloni saunatamiseks kulus terve päev. Edasi läks sõit Põhja Karjalasse Segeza äärelinna kus paiknes rahvusvaheline sõjavangi laager. Sakslased, prantslased, poolakad jne kõiki rahvusi kes olid kandnud Saksa sõjaväe vormirõivaid.

Kahekorruselised majad kuhu meid paigutati olid kunagi olnud keskkütte-

ga mis oli langenud täieliku rüüstamise ohvriks. Tubadesse olid paigutatud raudahjud plekkтору aknast väljas. Laagrisse saabumisel moodustati meist rühmad, kompaniid nagu sõjaväes.

Ülemateks määrati vangi langenud eesti ohvitserid. Neil oli isegi oma staabi ruum.

Takka järgi on selgunud, et venelane kartis sõja puhkemist ameeriklastega kui rinded Saksamaal kohtuvad, lootes meid eeldatavas sõjas oma poolel rakendada. Selleks need rühmad ja kompaniid.

Esmane töö oli rüüstatud kasarmute elamiskõlblikuks tegemine. Osal tubadel olid ukseid ka kadunud rääkimata puruks pekstud akendest. Nii kuidas remont ühes või teises toas lõpetati hakati mehi tööle saatma Segeza paberi vabrikusse. Vabrik asus laagrist ca poole km kaugusel Võgõpero (Uikujärvi) ääres. Mööda järve parvetati palgid vabriku juurde kus need pootshaakide veest välja tõmmati transportöörile mis viis palgid edasi tselluloosi tehasesse.

Tööl käidi ka vabriku teistes tsehhides. Tööl käidi konvoi saatel. Mina seal ei käinud pääsesin sellega, et mind määrati kompanii korrapidajaks. Algul määrati korrapidajad tähestiku järjekorras, kui järg jõudis minuni külastas laagrit rahvusvaheline punase risti kontroll laagri juhtkonna esindaja ja eestlasest ohvitseri saatel. Valitseva korra suhtes neil pretensioone polnud ja nende lahkumisel ütles ohvitser mulle, et enam me korrapidajaid ei vaheta jäädkil alaliselt kompanii korrapidajaks. Töö seisnes selles, et hommikul peale äratust mehed rivisse võtta köögi juurde toidule minekuks, seejärel tööle suunamiseks. Laagris oli meid kokku u 2000 meest, enamus sakslased.

Öhtul töölt tulles pidid mehed vabrikust küttepuud (tükeldamata palgid) õlgadel laagrisse kandma kus need tükeldati, lõhuti ja kogu laager sai siit kütet. See pilt on sööbinud mällu kui öhtul mööda lumist teed tulevad sajad mehed küürakil tuikudes palkide raskuse all valvurite sõimu saatel. Oli ju neid kes kukkusid koos palkidega ega jaksanud neid laagri kanda.

Toit, kui seda laket toiduks nimetada koosnes Kohtla-Järvelt kaasa toodud külmunud kartulitest neid oli vagun või kaks. Hapuks läinud tursad, 400

gr. Maarjajärga kergitatud leiba. Seda sai burpuika peal kuivatatud siis tundus nagu parem olevat. Kuivikuid sai ka vee sisse murendatud ja keedetud vangi pargoonis kutsuti seda „mõrtsukaks“. Vahetevahel sai hirsi-või tatraputru kuhu valati peale veidi poslamaslat. Pidupäevad olid need kui keedeti mingit suppi kuhu ohtralt oli pandud hülgeleha. Traani maitse oli tugev aga organismi vajadus rasva järgi veelgi tugevam. Vänge lõhn pani mõnel südame iiveldama ja ninasõõrmes kinni pigistama, mind ei häirinud.

Mahorkat saime ka mingi koguse igal nädalal. Minule sellest piisas kuid paljud vahetasid oma leivaportsu mõne mittersuitsetajaga ruineerides sellega veelgi oma nigelat tervist.

Esimene surmajuhtum eestlaste hulgas oli jõulupühade paiku. Venelane mingeid jõulupühi ei tunnista tööl tuli käia iga päev.

Raske töö, külm, vilets toit põhjustas laagris verise kõhutõve puhangu. Eriti suur oli surevus sakslaste hulgas. Laibad olid riieteta, külmunud nagu kondibuketid loobiti regedele ja veeti laagrist paari kilomeetri kaugusele mingisse jäärakusse kühveldati veidi lund peale ja oligi kõik. Jaanuaris 1945, veebruaris, märtsis suri mehi massiliselt u 60% laagri koosseisust. Mehi suri ka töö juures, igal öhtul tuli hobusemees 3-4 laibaga laagrisse, neid oli ju vaja toidult maha võtta. Meeste haigestumisega seoses suurenes minu töömaht järsult. Pidin tubade viisi pidama arvet haigete kohta, käisin nendega ambulantsis, kes suunati haiglasse tuli kompanii toidu arvelt kustutada. Haiglas ravil olivate toit oli tunduvalt parem kui meil.

Ambulants suunas mehi kergematele laagri sisestele töödele, võis ka voodi repiimi kasarmus määrata. Köögi juures tuli nimekirja alusel jälgida, et kõik ikka oma toiduportsu kätte saaksid ka need kes ise järgi ei tulnud. Kasarmus jälgisin, et tubades valitseks kord ja puhtus. Saunas sai regulaarselt käidud. Täipõrgus kuumutati ja aurutati riided läbi, täidest olime laagris vabad. Juuksurid hoolitsesid selle eest, et saunalised oleksid kõik karvad raseeritud. Mul õnnestus mõni sauna kord juuksurit vältida nii, et võis juba kammi kasutada. Siis aga ühel sauna päeval jäin „vahel“. Poolakast sauna vanem märkas, et ma hiilisin juuksurist

mööda, tuli sõimuga juurde tõmbas kumminuiaga üle selja ja saatis juuksurisse. See oli ainuke kord kus keegi kätega õiendama tuli, vangivalvurid laagri sise ellu ei sekkunud neid polnud nähagi. Laagri territooriumil võisid vabalt liikuda. Kogu vangisoleku aeg ei toimunud ühtegi üle kuulamist. Nimi, sünniaasta, rahvus oli kõik mis kirja pandi. Usun, et mina ei olnud selles suhtes erand. Kuid kuuldavasti mõnda olevat pinnitud, vanemaid mehi keda kahtlustati politseis või kaitseliidu tegevuses osalemises.

Feldmarssal Paulus kes Stalingradis vangi langes hakkas venelastega koostööd tegema ja andis Nõukogude tagalas välja saksakeelset „Freies Deutschland“ (Vaba Saksamaa) ajalehte mida laagris levitati. Muidugi oli see võrstsitatud nõukogude propagandast kuid sõja käiku kommenteerivaid kirjutusi tuli ilmselt uskuda. Lugesime neid lehti huviga elades illusioonides, et kui sõda lõpeb lastakse meid koju. Vabrikus tööl käivad muretsevad mängukaarte, öhtuti tagusime turakat. Põhjas on talvel pimedat aega tüütuseni palju, millegiga pead vaimu teritama. Vanematel meestel oli kindlasti palju raskem kohaneda vangi eluga neil olid naised-lapsed kodus kelle peale nad pidevalt mõtlesid, et ei tea kuidas naine üksi toime tuleb ja neid võidakse represseerida mehe tegevuse eest. Noortele olid need võõrad mured, vaatasime kuidas päeva kergemini mööda saab saata. Tutvusin Kärblast Püss, Viktoriga kes teenis kahurväes, väljaõppel oli viibinud Tõehhoslovakkias. See kus keegi teenis tuli enda teada jätta, polnud ju välistatud „koputajate“ olemasolu meie hulgas.

Aprillis viibisin kümmekond päeva haiglas. Midagi tõsist ei olnud, tavaline seedehäire. Kuna ma olin ambulantsis teatud-tuntud rääkisin neile oma hädast. Nema kohe ilma lähemalt uurimata ütlesid paigutame sind paariks nädalaks haiglasse saad puhata ja parema toidu peal kosuda. Ega ma seninigi päris näljas olnud. Olgugi, et see lobi oli vilets kuid ametit arvesse võttes panid kokad lisa ja ilmselt ka paja põhja poolt. Ambulantsi saate kirjaga käisin staabis paludes mulle asendaja leida ja siirdusin haiglasse. Haigla oli samasugune kasarmu hoonetus kus me elasime vahe vaid selles, et naride asemel olid raudvoodid. Toit

oli vast veidi parem tava vangi omast kuid praktiliselt tervena ei taha haigete hädaldamist ja surijate viimseid hingetõmbeid pikalt näha. Viie päeva tagant lasti väljakäigus paberi peale väljaheite proov teha. Minul oli paari päevaga seedimine korras, söe tabletid andsid selleks tõhusa panuse. Palati kaaslastel kellel tõesti olid seedimisega lood halvad sai enda paberitüki peale ka proov lastud ja siis võis veel 5 päeva voodis lesida. Oli mai algus, ilmad ilusad järgmine proovi päev ütlesin, et kõik on korras ja sain haiglast välja.

Sõja lõpp oli vaid päevade küsimus lahingud käisid Berliinis. Ootasime põnevusega mis saab siis kui sõda on lõppenud.

8. mai oligi see päev kus meile teatati, et sõda Saksamaaga on võiduka lõpuni viidud. 9. mai 1945 kuulutati võidupühaks.

Vange sel päeval tööle ei sunnitud, toidulaudki oli rikkalikum eelnevaga võrreldes.

Venelaste kohtumine Elbel ameeriklastega möödus ettearvatult rahulikult, mingeid intsidente ei toimunud, oletatav sõjaoht oli kõrvaldatud.

Laagris toimusid mais suured ümberkorraldused. Likvideeriti senine struktuur rühmad ja kompaniid. Vangid hakkasid tööle käima konvoi saateta. Laagri käsutusse anti paar veoautot millega küte kohale vedada. Toit paranes märgatavalt Ameerika lihakonservide näol. Supp oli päris rasvane ja konserve anti ka meeste vahel jagamiseks.

Mai lõpul käidi vabrikust uurimas kas on mehi kes varem on töötanud linna veevargis. Meil oli kaks sellist meest, vaja oli nelja. Panin ennast kirja kuigi ei teadnud mida see töö endast kujutab. Kohapeal selgus, et midagi keerulist ei ole, peamiselt kaevu ventiilide korrasoleku kontroll. Tuli vahetada vananenud tihendeid mis ei pidanud survele vastu. Kaevud täitusid veega ohustasid üleujutusega ümbrust. Töötasime venelasest meistri alluvuses. Meie käsutuses oli mootorpump, presentriided ja kummikud kaevus töötamiseks. Avariikaevu suunduvad trassid tuli sulgeda, kaev tühjaks pumbata, ventiili tihendid vahetada ja vesi sisse lasta.

Meister käis meie juures päeva jooksul vaid korra või kaks, mida kasutasime enda huvides.

Kui kaev hakkas tühjaks saama lülitasime mootori välja lastes kaevu vett täis valguda ja alustasime uuest pumpamisega. Ilmad oli ilusad nii kulus kaevu juures tihti mitu päeva.

Lõunasöögi saime talongide alusel vabriku sööklast. Meistrile hakkasid meeldima minu mustad tankisti püksid. Tahtis oma pükste vastu vahetada ja lihakonserve kauba peale anda. Algu ma ei nõustunud kuid hiljem tegin seda töökoha säilitamise huvides.

Oli päev kus meil praktiliselt tööd üldse ei olnud. Veevärk töötas normaalselt, tolknesime niisama vabriku territooriumil või lesisime järve ääres. Suvel oli kõigil vangidel elu kergem, ilmad soojad, söök parem, kütte varumine autodega. Surevus taandus peaaegu olematuks.

Suurt elevust tekitas laagris see kui esimestena said vabaks prantslased. Seda oli ammugi oodata sest Saksamaa kapitulatsiooni aktile kirjutas alla ka Prantsuse esindaja. Järgmisena lahkusid poolakad. Need mehed olid Venemaa vangilaagrite elu maitsnud 1939. a saati kui venelane koos sakslasega Poolat jagas. Reamehed istusid vanglas aga 15-20 tuhat Poola ohvitseri mõrvati NKVD poolt Katõni metsades.

Meid need sündmused esialgu ei puudutanud, olime ikkagi sõjavangi staatuses ja käisime tööle. Olukord muutus kardinaalselt 1945. a sügisel. Eestlased, lätlased, leedulased tembeldati NSV Liidu kodanikeks mida me ei tahtnud tunnista kuna ei omanud nõukogude passi.

Meile väideti, et 1940. a astusite vabatahtlikult NSV Liidu koosseisu millega kaasnes automaatselt NSVL kodakondsus. Mingit passi pole vaja, valdav enamus liidu rahvastikust seda ei oma. Sõjavangi staatuse kaotamisega langes ära Punaseristi järelvalve. Mis meist edasi saab oli riigi siseasi. Teadagi- kodumaa reeturid kes sõdisid koos sakslastega Punaarmee vastu.

Meiega pikalt ei tseremoonitsetud, mõne aja pärast konvoeeriti Segepa raudteejaama kus trellitatud loomavagunid taas ootel. Sõit läks u 100 km lõuna poole Medvepegorski linna kus asus tsivilistidele mõeldud sunnitöö laager.

Linn asub Äänisjärve (Oneega) põhja tipus. Valgemere kanali ääres endise nimega Karhumäki. Siin oli

ehtne vene vangilaager mis koosnes barakkidest. Keskel koridor kahel pool topelt naride rida mees-mehes kinni. Laager oli kunagi ehitatud sunnitööliste majutamiseks kes ehtasid kanalit Balti merest Valge mereni.

Kanal oli sõjakäigus tugevalt kannatada saanud ja vajas taastamist. Tööjõu leidmine selleks oli lihtne, rahvavaenlaseks võis iga ühe tembeldata ja saata laagrisse. Nii neid mehi oli enne meid siia toodud ja toodi ka hiljem. Ma ei oska öelda palju siin mehi oli sest kogu kanali ulatus oli laagreid täis pikitud kuna ajuvaba tööde korraldamiseks läks tuhandeid mehi vaja.

Lühike tööde kirjeldus: sajad puusepad ehtasid palkidest kanali tugiseinu mis hiljem betoneeriti. Kanali süvendis ammutas bager põhjast liiva mis koos veega suruõhu pumpade abil suunati mööda torustikku kanali seinte taha, kuna pumpade võimsus oli väike tuli osa liivast kärutada vajalikku kohta.

Töö oli raske kuid seni kui temperatuur püsis üle nulli laabus kõik normaalselt. Väga nõme töö oli liiva tihendamine löök-löögi kõrvale 60-70 cm pikkuse palgi jupiga millele käsi-puu ühte otsa seatud (trambovka).

Järgmine nõmedus lisandus ilma-de jahenedes. Talv 1945-1946 oligi seal väga külm. Päeva jooksul kokku veetud liiv külmus tihti öösel päris sügavalt, kuna tehnoloogia kohaselt külmunud kihte tammi sisse ei tohtinud jääda toodi kohale metall plaadid millele tehti lõke liiva sulatamiseks. Metallvardaga sai proovida kas liiv on plaadi all üles sulanud, siis nihutati plaat edasi ja sulanud koha peale sai hakata liiva kärutama. Plaadi soojendamiseks sai mõnda aega tule ääres istuda. Kui külma oli -40 kraadi, siis tööpäeva pikkus oli 4 tundi. Üle -40 ei mäleta, et oleks olnud. Sadade vangide kilplasliku päevatöö oleks ekskavaator, autokallur ja rull ühe tunniga ära teinud.

Arvestada tuleb ka sellega, et talvel on seal päevad väga lühikesed, päikest ei näe kuude viisi, virmalised vehklevad igas ilmakaares üle taeva laotuse. Pidevas hämaruses ja propektorite tuhmis valguses ei jõa meistrid jälgida mida üks-või teine teeb kas kärutab liiva või istub tule ääres viimast võimalust ei jätud kunagi kasutamata.

Kui talvel päikest ei näe, siis suvel päike peaaegu ei loojugi. Kord nagu

hakkab kaduma kuid tõuseb samas . Ajalehte võib keset ööd nari peal lugeda, või millegi muuga tegeleda.

Mingil ajal toodi laagrisse eëlon kindral Vlassovi armees Saksa poolel teeninud mehi. Nemad olid sõja lõppedes jäänud Inglise okupatsiooni tsooni. Kandsid paguniteta inglise sõjaväe vormi rõivaid ja talve tingimustes kasutatavaid moondamisriideid.

Välimuselt härrad meiega võrreldes, käekellad, sõrmused jne. Nendega vesteldes selgus, et nad peale sõda värvati inglise väekoondiste juurde mitmesuguste transport- ja teenindavate üksuste koosseisu. Venelastest propagandistid käinud neid pidevalt agiteerimas kodumaale naasmise vajaduses. Laastatud maal olevat iga mees teretulnud. Tööd ja leiba jaguvat kõigile.

Selle propaganda õnge nad lõpuks langesidki. Venelaste jutt ja tegelikkus on kaks erinevat asja. Seda kogesid nad kohe kui jõudsid NSVL piiridesse. Seni sõideti reisirongides kui aga ületati riigipiiri suleti kõik trellitatud loomavaguneisse ja sõidutati Valge mere kanali taastamistöödele. Nende meeste nahas ei tahtnuks olla. Olid nad ju deserteerunud Punaarmee liitudes vabatahtlikult Saksa SS-väeosadega, seega riigireeturid keda ähvardas karistus 25+5 või mahalaskmine. Kindral Vlassovi andsid liitlased venelastele välja. Sama häbiväärselt kui liitlased käitus ka neutraalne Rootsi andes venelastele üle sinna põgenenud sõjaväelasi sh. eestlasi.

Mis Vlassovi meestest lõpuks sai ei tea. Tööle nad rakendati ja pikapeale hakkas esialgne välimus kaduma. Laagri toit tundus napp olevat, hakati äritsema vabakäigu vangidega. Kadusid käekellad, sõrmused, maskeerimisülikonnad ja mõne aja pärast ei erinenud nad meist enam sugugi.

Võrreldes Segeza laagriga oli siin toit märgatavalt parem. Ameerika lihakonserve paistis Venemaale olevat tohutult veetud, et neid võis isegi vangidele sööta. Purgid olid pakitud suurtesse puutünnidesse. Kord purke, siis sularasvaga üle valatud jälle rida purke jne. Kuni tünn täis. Purkide vahel olevat rasva kasutati supi keetmisel.

Mulle ei ole teada, et laagris keegi oleks surnud kui mõni suri siis töörauma tagajärjel muud põhjused olid välistatud.

1946. a aprillis kõrvaldati laagri ümber traataed ja töö käisime konvoi saateta.

Mais aga saime vabavangi staatuse ja propuski liikumisraadiusega 40 km. See võimaldas linnas vabal ajal ringi kolada ega sest muud abi ei olnud. Raha meil polnud ja ega sõja järgi poest ilma talongita midagi ei saanudki. Tubakapaki võis mõne kopika eest ära müüa muud äri meil teha polnud. Pean tõdema et minul üldiselt võttes möödus vangis olek palju kergemalt kui enamikel teistel. Segezas talve jooksul väljas töö ei käinud, siin olin talve teistega võrdselt väljas kuid maikuu tõi taas pöördet senisesse ellu. Olin üks neist kes mai lõpul suunati Medvepegorski linna lähedasse sovhoosi tööle. Vanglaga ei olnud meil enam mingit seost. Elasime sovhoosi ühiselamus. Töö käisime sovhoosi kasvumajades kus millegi poolest puudus tsentraal küte. Igas kasvumajas oli oma burpuika millele tuli kütet varuda ja hoolitseda vajaliku temperatuuri eest. Kasvuhooned töötasid konveier süsteemil kui ühes alustati taimede kasvatamisega siis viimases juba koristati saaki.

Saak realiseeriti linna turul ja kauplustes. Meie juhendajaiks olid vene naised. Tööks oli taimede hooldamine, umbrohu tõrje, mulla niiskuse reguleerimine, saagi koristus.

Ei mäleta kas meil oli kindel kuu palk või maksti tunnitöö alusel. Igatahes raha saime piisavalt, elasin selle rahaga hiljem koduski veel. Enda valida oli kas käisid sovhoosi sööklas söömas või ostsid kauplusest talongide alusel kuivaineid ja valmistasid toitu ühiselamus.

Sovhoosist avanes võimalus koju kirjutada. Vastust ma ei soovitanud saata kuna ei teadnud kaua seal olen. Kirjad jõudsid kohale.

Sovhoos „Vipka“ pidas mingil määral loomi, neile tuli talveks sööta varuda. Meid oli paarkümmend meest kes veoauto kastis sõidutati sovhoosi keskusest u 100 km kaugusele heinamaale. Oli juulikuu, ilmad ilusad ja laagri plats kalurite sadama lähedal järve ääres. Peale päeva tööd sai ujumas käia vesi oli soe, järve põhi ja kaldad liivased.

Elasime telkides, söök tehti kohapeal sõjaväe supikatlas. Kalurite käest sai värsket kala osta ja uhhaad keeta.

Algul oli harjumatu vene vikatitega

niitmine kuid paari päeva pärast sujus töö juba ladusalt. Rohi oli ilus nagu kultuurmaal. Kuivanud heina panime suurtesse kuhjadesse kust see hiljem sovhoosi veeti.

Vene küla meie laagrist oli u 2 km kaugusel. Õhtuti sai käidud kolhoosi klubis kui seal midagi vaatamisväärsust toimus. Peamiselt korraldati tantsu õhtuid. Meie grupis oli Peipsi äärest pärinev Ahtmanni nimeline noormees kes valdas hästi vene keelt ja vehkis vene tüdrukutega kamaruõkit tantsida. Suurem osa meist sellega hakkama ei saanud olime lihtsalt publiku rollis.

Sovhoosil oli probleeme meie toiduga varustamisel. Tühikud täitsime sellega, et käisime kolhoosi põldudel lisa hankimas.

Augusti keskel sovhoosi ametimehed käisid võtsid heina arvele ja leidsid, et tehtud kogus peaks talvise vajaduse katma. Sellega laagri elu lõppes. Kolisime tagasi sovhoosi keskusse kus olime abiks mitmesugustel töödel. Mina sattusin öövalvurite brigaadi. Käisime kartuli põldudel öösel valves. Kuna sovhoos asus linna külje all siis elanikud kasutasid võimalust käia öösiti sovhoosi põldudel rüüstamas. Varastati kartuleid, kapsast, kaalikaid, porgandeid.

Tegime tule lõkkes ümber põldude liikudes ise pimeduses, et vargad ei tuvastaks meie asukohta. Tõstisime kisa kui kui mõnda silmasime. Brigadir patrullis koos koera ja jahipüssiga. Paugutamine hoidis vargad eemale. Töö kestis seni kuni kogu saak sai koristatud. Öösel patrullis, päeval vaba.

Töötasin sovhoosis peaaegu pool aastat. 1. novembril 1946 töösuhe lõppes seoses sellega, et meid mobiliseeriti Punaarmee tööpatti. Saime korralduse ilmuda raudteejaama, ees seisis sõit Narva venelaste poolt sõja ajal maatasa tehtud linna taastamistöödele.

Esimene peatus tehti Petrozavodskis kus võimaldati jaama ümbruses veidi ringi jalutada. Järgmiseks Leningrad kus juba pikem peatus. Vene raudtee jaamades on tavaline asi, et naised tulevad ligi pakuvad pirukaid, sihvkasid, hapukurki jne. Üht-teist sai igaks juhiks ostetud, sest sõidu ajal meile süüa ei antud.

Üle Narva jõe silla sõites oli tunne nagu oleks juba kodus. Sõidu ajal oli mul nari peal naabriks üks Tallinna mees. Meil oli piisavalt aega igasugu

plaanide tegemiseks. Seadsime ühise eesmärgi: kui avaneb soodne võimalus laseme „jalga“.

Narva ümbrus on hästi tuttav ja saate meeskond vaid kaks erariides meest. Narva jaamas vagunist väljudes ühinesime jaamas viibiva rahvaga, jälgisime kuidas teised rivisse võeti ja siirdusime Narva turule. Meie riietuseks olid paguniteta vene sinelid ja pilotkad peas nagu demopi meestel keda liikus Narvas ohtralt ringi. Turul kohtusime tööpati meestega kes väitsid, et ega see elu meelakkumine ei ole. Varemete koristamine ja transporditööd, toitki polevat eriti kiita ja teadmata kunas teenistusaeg lõpeb.

Kuuldud jutu põhjal langetasime lõpliku otsuse: tagasiminekut ei ole, ainult edasi.

Kõrval tänavaid kasutades liikusime jaamast hästi kaugele, Narva jaama edasi liikumiseks ei julenud kasutada. Tulime kaarega raudteele välja ja suundusime Soldina jaamani kus pugesimo lähedal asuvasse heinakuhja jäädes pimeduse saabumist ootama.

Raudtee vahi maja oli samas läheduses. Hämarikus koputasime uksele ja meid kutsuti tuppa. Tutvustasime endid tööpati meestena kes plaanivad paariks päevaks „hüppesse“ minna. Uurisime millised on edasi sõidu võimalused. Raudteevaht soovitas Soldina jaamast sõidu pileteid mitte osta vaid sõita „jänest“ kuna piletite müügil võidakse dokumente nõuda.

Rongid olevat rahvast täis mingit kontrolli ei teostatavat. Olime tema juures tundi paar või enamgi meile pakuti süüa ja saime teada täpse rongi väljumise aja.

Jaamas oli kõik nii nagu ta meile väitis, rahvast palju, ei mingit pileti kontrolli.

Sõitsime Rakvereni „jänest“ siin otsustasime vaadata kas piletite müügil dokumente nõutakse. Kui olime veendunud, et ei nõuta ostsime piletid Tallinna, polnud mõtet kauem „jänest“ mängida. Tapal oli pikem peatus suur teede hargnemise koht seal võib karta kontrolöride vagunisse sisenemist.

Sõit Tallinna möödus viperusteta.. Balti jaamas läksime lahku tema siirdus koju mina seadsin sammud Pelgulinna Öle tänavale onu juurde. Kahe aasta jooksul kolmas kord kus onul tuli mind ekstreemses olukorras vastu võtta. 1944. a Pärnust sõjaväe haiglast tulles olin siin paar päeva

„hüppes“. Nädal hiljem vene vägede poolt okupeeritud linnas endise SS-lase varjamine ja nüüd siis vene sõjaväe tööpatist kõrvale hiilijale peavarju pakkumine. Onu suhtus minusse alati väga mõistvalt ja püüdis igati abistada. Meid lähendas see, et olin talle omakaitselaste poolt mõrvatud venna poeg. Mulle meenus praegu, et 1941. a organiseerisid ka venelased omakaitse ametliku nimega „Rahva Omakaitse“. Kuue varrukal kanti siset RO lühendiga. Rahvas ristas need tabavalt ümber „Röövliid omavahel“.

Onu ei osanud mulle mingit nõu anda edasiseks tegevuseks. Kuidas Hiiumaale sõita saab ei teadnud. Mul elab Tallinnas Pirital täditütar (Männi Leida) läksin tema juurde lootuses, et äkki ta on kursis Hiiumaale sõidu tingimustega. Tema teadmisel olevat Heltermaal vene piirivalve reisijate dokumente kontrollimas. Leida töötas Tallinna Asfalt tööde Trusti raamatupidamises tõi sealt fiktiivse tõendi nagu ma oleks Trusti tööline. Tõend oli igaks juhuks, äkki läheb vaja.

Leida teadis, et Tallinnas on avatud repatrieerimise büroo kus vormistatakse dokumente neile kes Venemaalt saabuvad.

Leppisime kokku päeva mil koos temaga sinna lähme. Tallinnna saabudes riietas onu mind enam-vähem korralikku ülikonda ja andis ka sügis mantli ning mütsi kuna olime ühte kasvu siis välimuselt ma sulasin linna pilti.

Repatrieerimise büroos võttis meid vastu vanem mees kes küsis mis mure meid siia tõi. Mul oli versioon välja mõeldud mida seal rääkida. Minu jutt kuulati ära ja siis öeldi - ärge tulge mulle luuletama. Teiesuguseid vendasid on siin ennegi käinud kes on Venemaa vangilaagritest jalga lasknud. Ainus võimalus millega saame aidata on see, et suuname teid Kopli tööpataljoni.

Tööpatis Tallinnas teenida on muidugi soodsam kui narvas kuid vajasin mõtlemisaega kuidas edasi toimida.

Läksin Balti jaama tutvuma rongi sõidu plaanidega. Veetsin selle päeva veel onu juures ja otsustasin üritada Hiiumaale sõita kuigi risk oli väga suur.

Sõitsin Haapsallu pannes seega kõik ühele „kaartidele“. Laevapileti sain raskusteta mingit dokumenti ei noutud. Hiiumaale sõitjaid oli hästi palju millest lootsin Helter-maal kasu olevat. Sisemiselt loomulikult veidi

närveerisin. Nagu eeldasin tormas rahvas kohe oma dokumente piirivalvele esitama.

Piirivalve piirati igast küljest sisse, kasutasin soodsat hetke pugusin aia vahelt läbi, piirivalve midagi ei märganud. Jäin aia taha vaatama, et mis edasi saab. Läheduses seisis veoauto mehed ütlesid mida Sa seal veel ootad tule kiiresti ära. Läksin auto juurde nemad pidid Käina sõitma see sobis ideaalselt. Mehed ei tundnudki huvi miks ma aia vahelt läbi tuln. Vaemas pakkusin autojuhile raha, ta keeldus. Täna sin ja hakkasin jalgsi Kassari astuma. Kõik tundus tuttav aga ka võõras, kolm ja pool aastat oli möödunud kui lahkusin.

Koju saabumine oli kõigile suur ootamatus. Teati, et olen Venemaal vangis aga muud ei midagi. Vend jäi 15-aastase poisikesena koju nüüd tuli vastu mees kes oli minust märgatavalt pikem.

Naabrid käisid uudistamas kuidas need aastad on mulle mõjunud. Kodustele rääkisin tõtt kuid külarahvas ei tea tänaseni kuidas minu kojutulek tegelikult toimus.

Probleemid seisis alles ees: kuidas end legaliseerida. Olin ju ilma dokumentideta Punaarmeele värbamisest kõrvalehoidja, juriidiliselt metsanend.

Mul oli vaja end sõjaväe arvele võtta ja taotleda dokumente passi saamiseks.

Ema käis Käina Valla Täitevkomitees sai sealt tõendi, et olen Käina valla elanik. See andis liikumisvõimaluse ja tõendit aktsepteeris ka piirivalve. Passi saamiseks see maksev ei olnud, vaja oli sõjaväe piletit.

Sõjaväe komissariaat asus Haapsalus, sõitsin sinna seal nõuti paberit kus Sa seni oled olnud mul polnud mingit paberit ja mind arvele ei võetud. Öde elas Haapsalus. Ööbisin tema juures ja vaagisime olukorda. Tal oli tuttav üks Eesti Korpuse ohvitser lootis selle kaudu mingit lahendust.

Järgmiseks õhtuks öde kutsus ohvitseri enda juurde. Istusime lauas, tegime napsid ja lahkasime minu probleeme. Tema väitis, et isiklikult ei saa ta mind millegiga aidata kuid kui mul ei ole elanikkonna suhtes minevikus tegemist olnud repressiivse tegevusega siis on kõige õigem minna julgeolekusse ja väita, et olid metsavend.

Oli just aeg kus neid amnesteeriti

kes ise metsast välja tulid. Tegingi nii läksin Haapsalus Julgeoleku komiteesse seal väitsin, et olen metsavend ja soovin naasta legaalsesse ellu. Uuriti kus ma end varjasin, millega tegelesin, kas mul relv oli. Rääkisid neile, et varjasin end kodus, püss mul oli kuid selle löin ammu katki. Olemasolev arhiiv otsiti läbi minu kohta mingit toimikut ei olnud. Sellega olin nii öelda „puhas poiss“.

Mulle vormistati dokument Sõjakomissariaadile esitamiseks, sooviti edu edaspidiseks ja sellega oli suur mure murtud.

Järgmisel päeval läksin Sõjakomissariaati end arvele võtma. Oli teisigi pileti taotlejaid seetõttu läks paberite vormistamisega mitu tundi. Meid ei lastud seal niisama oodata, viidi hoovi peale anti kirves ja saag tuli hakata küttepuid valmistama.

Kui dokumendid korras siis kutsutav sisse. Hakkasime juba kahtlustama äkki vormistatakse paberid kuhugi tööpatti suunamiseks. Seda siiski ei juhtunud sai sõjaväe arvele võtmise

pileti mille alusel olin välja õpetamata mehena arvatud reservi ja võisin hakata passi taotlema. Sellega oli küllaltki jama.

Ilmselt ei olnud ma eriti usaldatav isik, passi mulle ei väljastatud selle asemel sain ajutise tunnistuse mis asendas passi kuid kehtivusaeg oli vaid kuus kuud. Jamasin paar-kolm aastat enne kui passi sain.

Dokumendid korras sõitsin Tallinna kus saatus viis mind juhuslikult Viru tänaval kokku mehega kellega koos Narvast pagesime.

Tema oli senini dokumentideta lindprii. Rääkisid talle oma dokumentide vormistamise loo, kas ta kasutas seda varianti ei tea.

Aadresse me ei vahetanud, nimigi on mälust kadunud.

Käina valda sisseregistreerimine tõi kaasa riiklikud töökohustused. Vennaga koos pidime talve jooksul käsisaega riigimetsas 100tm metsa üles töötama, tasu tehtu eest sümboolne. Suvel tuli käia teatud arv päevi teetöödel.

Talule pandud riiklikud põllumajan-

dussaaduste müügi normid olid suured, tasu vaid minimaalne. Talus muud sissetuleku allikat ei olnud. Tuli elada niiöelda peost suhu. Poest kauba ostul kehtis tõeki süsteem. Illustratsiooniks veel niipalju, et vennaga tegime emale kingad mina ühe, vend teise kuna raha kingade ostuks polnud.

1948. a mais pidasin 25. sünnipäeva Vaku Evaldiga kahasse. Kopli Hugoga ajasime Koka saunas puskarit millele sai karamell kompekke sisse sulatatud.

Talve õhtutel oli peamine ajaviide koroona- ja kaardimäng. Minul oli koroona ja Tuulik Evaldil Orjakus samuti. Kaarte sai mängitud Sopis, Koplil, Lepikus kus osalesid ka vanemad mehed. Nii see tsivilisti elu algas.

Sõjale ja selle tagajärgedele oli pandud punkt. Andsin end vabatahtlikult sõjavangi ja tulin sealt oma tahtsi tagasi.

Kärdlas 2000. a.

1944.–1952. a repressioonidest

Elmar Hollmann

Lõpuks veel Vene valitsusega kaasnenud NKVD kuritegudest Baltikumis.

Lugesin hiljuti Jelena Zubkova poolt arhiivi materjalide põhjal koostatud raamatut „Baltimaad ja Kreml 1940 -1953“ milles paljastatakse Baltikumis aastail 1944 – 1952 toimepandud massilisi repressioone.

Järgnevalt üks tabel sellest raamatust.

	Leedu	Läti	Eesti
Arreteeritud julgeolekuorganite poolt	63011	26617	18772
Arreteeritud prokuratuuri ja miilitsa poolt	67326	46360	26248
Küüditatud	126037	43702	20919
Tapetud „bandiite“	20005	2321	1495

Neis operatsioonides hukkus MVD, miilitsa, partei- ja majandusaktiivi liikmeid: Leedus – 12910, Lätis – 1660, Eestis – 887.

Metsavennad olid venelase määratluse kohaselt „bandiidid“ ja nagu siit nähtub olid kaotused mõlemal poolel päris suured.

Sõjajaeelsest kaubandusest Kassari kandis

Elmar Hollmann

Eesti Vabariigi ajal enne NSV Liidu okupatsiooni oli Kassaris kaks kauplust.

Tänaseks ei ühtegi! Ainuke elanike toiduga varustaja kohapeal on Selveri autokauplus. Võimalus on külastada Käina Konsumit, kuid see on lisakuludega seotud autotranspordi näol.

Kassari elanike peamine elatusallikas oli talumajapidamine millega kaasajal tegelevad vaid üksikud entusiastid. Teiseks sissetuleku allikaks oli kalapüük. Kalapüügiga võis tegeleda igaüks kellel soovi ja talutööst aega üle jäi. Mingit eriluba selleks ei vajatud. Talumajapidamine kindlustas pere toiduvajaduse ja võimaldas ülejääkide realiseerimisega sissetulekuid suurendada. Antud tingimustele oli kohandatud ka kohalik kaubandus.

Seeba pood (Kask, Anton ja Loviise) oli orienteeritud naispere teenendamisele: pudukaubad, nõöbid, niidid, riidevärvid, õmblustooted, kangad...

Kalju poes (Elmi Gustav ja Helene) oli müügil talule vajalik kaup: hoburakmed, koormaköied, kabjanaelad, tööriistad, kirved, hangud, hargid, laternad, lambid, valgustuspetrooleum... Toidukaupadest heeringad, sool, suhkur, riis, makaronid, kommid, küpsised... Praktiliselt oli neis kauplustes talu majandamiseks müügil kõik vajalik kaup, välja arvatud põllutöomasinad.

Kui tänapäeval on kaupluse riiulid maast-laeni täis igat marki alkoholi pudeleid siis sel ajal see nii ei olnud. Viin oli riigi monopol ja selle müügiks oli Käina vallas üks kauplus. Kruusmägi Siimu viinapood Käina aleviku serval.

Paar korda aastas liikusid külas ringi „harjuskid“, teisisõnu kaltsukaupmehed, kes kaltsude vastu andsid savinõusid ja mitmesuguse otstarbega harju.

Vaemla – Kassari teeristil oli kaks kauplust, Villmann Aleksanderi pood, veskiga ühise katuse all (praegune villatööstus) ja Järva Gustavi pood, millest ei ole vundamentigi säilinud. Need kauplused müüsid samuti talunikele vajalikku kaup. Kassari heinamaad asusid teispool Kaasiku küla, seega tuli neist poodidest tihti mööduda. Loomulikult astuti sisse ja takseeriti kaubavalikut ja hindu võrreldes Kassari kauplustega. Kaupmehed olid tol ajal hästi vastutulelikud. Kui juhtus, et ostjal ei olnud momendil raha kauba eest tasumiseks siis lepitati hilisema tasumisega.

Talvekuudel kui sai otse üle lahe sõita, käidi Käina veskil vilja jahvatamas. Külastati kauplusi: Kruusmägi Siimu viinapood, Käära Miili pudupood ja ETK (Eesti Tarbijate Keskühisus) kauplus, kus olid müügil ehitus- ja remondimaterjalid, jalgrattad, raadiod, põllutöomasinad... Teemajas sai keha kinnitada ja pudeli õlle või

klaasi veiniga end turgutada. Võib öelda, et Eesti Vabariigis oli elanikele kaubandusvõrgu poolt loodud kõik tingimused normaalseks eluks.

Sellele heaolule saabus aga 1940. aasta juunis järsk lõpp. Kaltsakproletariaadi ja vene tääkide toel tehti lõpp Eesti Vabariigile. Algas Eesti riigi sovjetiseerimine, eraomandi natsionaliseerimine ja mitte milleski süüdi olevate inimeste represseerimine. Rahvas jooksis kauplustest kokku ostma kõike, mis kätte juhtus. Kauba tagavarad kauplustes sulasid kokku nagu kevadine lumi. Väliskaubanduse kraanid keerati kinni aga Venemaalt polnud midagi sisse tuua. Sealsed näljased „kotipoisid“ tulid siia lantima.

Nüüd üks anekdoot: „Kust Aadam ja Eeva pärit on? Muidugi Venemaalt, näljased ja paljad, kahe peale üks õun ja kõik arvavad, et elavad paradiisis.“

Tühjus kaubalettidel tõi endaga kaasa mitmeid seni nähtamatuid ilminguid: kauba kallinemine, spekulatsioon ja kaardisüsteem.

Eestlane on nagu lammas, keda kogu aeg pügatakse. Iga rahavaheus teeb taskud tühjaks, eesti krooni asemele tuli vene rubla, siis saksa ostmark, taas rubla, edasi eesti kroon ja nüüd ootame eurot, mis viib meid kohe viie rikkama riigi hulka ja olemegi kõik miljonärid.

Tule Kassari

Marie Sarapik

Tule Kassari, kui kevadõites aiad,
Ja kui õrna lillelõhna kannab tuul.
Tule siis, kui öö on helevalgest valgem
Siis, kui ainult hetkeks vaikib linnusuu.

Ref. Tule Kassari, kui siin Sul lapsekodu
Või ehk oli siin su kaunis noorusmaa.
Kui siin sündisid ja kasvasid kord üles
Siin su kodu, sinu armas Kassari

Tule Kassari, kui heinalõhnas niidud
Ja kui õunaaias valmib Valge klaar
Tule siis, kui päiksepaistes rannaliivad
Siis kui marjad valmis vanal kirsipuul
Ref. Tule Kassari...

Tule Kassari, kui puud on sügiskullas
Ja kui pihlapuudel punab päiksekiir
Siis kui aiastõunalõhna kandub
Siis, kui salvedes on selle suve saak.
Ref. Tule..

Tule Kassari, kui saar on talverahus
Siis, kui vaikselt kõlab kaunis jõulukell
Siis, kui aasta uus on ukse taga ootel
Siis, kui jälle särab kaunis küünlaleek.
Ref. Tule..

Tule alati, kui sul on veidi aega
Tule siia, kui su mälestused siin
Tule siia, kui Sul juuksed juba hallid
Siin su kodusaar, su armas Kassari.

Autoriks on
minu vanaema
Marie Sarapik.
Evi Sadul

Kassari rahvamajas filme vaatamas

Maie Nittim

Minu esimene film oli "Peetrikese unenägu", mida käisin vaatamas isaga 1950-ndate aastate teisel poolel.

Filmi näidati Kassari rahvamajas, aparatuur oli laval ning iga filmiketta vahetamise ajal oli paus.

Hiljem ehitati rahvamaja otsa eraldi ruum aparatuurile.

Kino oli 4 või 5 korda kuus, selleks olid kindlad kuupäevad.

Pileteid müüs Enno Kasesalu, pileti hind oli 20 kopikat, dokumentaalfilm – 10 kopikat.

Esiteks oli ringvaade, mis kuulus nagu filmi juurde. Tihti näidati ühel õhtul 2 filmi. Osa filme olid alla 16-aastastele keelatud, mida lubati ikkagi vaadata.

Ühel õhtul oli ka 2 filmi ja teine oli lastele keelatud. Olime tüdrukutega (mitte veel 16) kinos. Poole filmi peal tulid kontrollid pileteid kontrollima. Kinost meid välja ei saadetud, aga Ennole tehti märkus, et lubas "lapsed" kinno. Järgmised korrad ei lubatud enam keelatud filme vaatama.

60-ndate aastate lõpus ehitati rahvamaja taha uus kinoruum ning kadusid pausid ketaste vahel. Ühel suvel näidati "Helisevat muusikat", peale esimest seeriat oli väike paus ja siis... voolukatkestus. Kuna voolu ei tulnud tagasi, siis sõideti bussiga Käina, kus sai teist seeriat vaadata. Kas buss oli kohal ei tea, aga bussijuht oli kinos.

Uue Eesti Vabariigi ajal lõppes kino näitamine Kassaris.

Minu esimene kinoskäik

Ada Heilo

See toimus arvatavasti 1940. aasta suvel. Seltsimajas oli Vene vägede kordon. Õues oli puude vahele üles veetud valge lina ja seal hakkasid toimuma sündmused. Ilmselt oli see sõjafilm, mäletan hirmsat paugutamist ja ekraanil jooksid mundris mehed püssidega. Olin seal koos emaga ja hoidsin kramplikult tal käest kinni – ema oli varem Tallinnas kinos käinud ja seal kino näinud, talle ei olnud see uudis, aga mulle küll.

Hiljem Saksa ajal näidati seltsimajas sees välismaiseid trofeefilme. Sinna mind ei lubatud, küll aga öde. Ta oli hea fantaasiaga tüdruk, hiljem jutustas ta omapoolsete lisanditega selle kõik mulle ringi.

Veel hiljem, 1944. aastal, jälle vene ajal hakkas kino käima regulaarselt ja ma ei puudunud ühelki seansilt kui olin Kassaris. Võisin olla kas Kärddlas koolis või Venemaal Siberis.

Köleri kristuse algkuju

Kassari saare lõunapoolsel rannal, otse rihvaga ja kadakatega kaetud mäe all, sest maastikku, kus kõik on avar, lai, takistusteta, on endine rannavalve maja, mis kuulus kord Willem Tammele, mehele, kes oli prof. J.Köleri Kristuse algkujuks.

Siin paar eluloolist joont selle mehe kohta, kelle õilsad, otse haruldaselt puhtad näojooned paistsid silma Alfred Waga kirjutist saatvast pildist: Hiiu mees kirvega, „Olioni“ juunikuunumbris.

Willem Tamme isa oli Kassari mõisa möldriks; ta ise oli kõige vanem neljast vennast ja kahest õest ja sündis Kassaris 1836. Juba tema isa oli ilu poolest tuntud. Perekonnas on säilinud vana teade, et kord sõja ajal on „austerlasi“ tulnud laevadelt maale Kassari Sääre, ja sellest Tamme tõmmu veri.

Willem Tamm tegi läbi kõik selleaegse mõisa teenistuse eriastmed

– Kassari mõisa oli tol ajal Stackelbergide käes – karjasest tallipoisiks, siis kangrupoisiks, pärast ise kangruks, kutsariks, kupjaks ja viimaks aidamees-valitsejaks. Üle 40 aasta teenis ta mõisat, aga asutas endale siis Tamme talu, ehitas maja rannavalve jaoks ja ja elas seal veel 24 aastat, kuni surmani 1915.

Naiseks oli tal mõisa toaneitsi Ann. Nende kahest lapsest elas poeg Ukrainas, söekaevanduse ametnikuna, aga 1918 aastast saadik ei ole temast ega ta perekonnast vähimatki teadet. Tütar, preili Helene Tamm, peab talu peale vanemate surma.

Willem Tamme hüüti ümbruskonnas ilusaks Willemiks; ta igapidi haruldane mees, silmapaistvate annetega; nii on ta olnud osav maakaartide joonistaja, milleks teda mõisas sagedasti tarvitati. Tema on ka omal ajal esimesena annud nõu Kassari mõisa omanikule,

ehitada 1,5 km pikk maasild, mis praegu ühendab Kassari Hiiumaaga, enne seda sõideti Õunaku kaudu madalast veest läbi.

Prof. Köler nägi Willem Tamme, kes oli seekord Stackelbergi kutsar, Vaimla mõisas, Gernet'ide juures viibides, aastal 1863, kuna Tamme oli alles 27 aastane. Ta vaimustus niivõrt Kassari noormehe ilust, et laskis teda enda juure Vaimlasse tulla, kus ta tema näojooned mitmel pildil põlistas.

Hiljem sai Tamm kuulda, et Köler teda Kristuse algkujuks tarvitanud. Vanast east hoolimata tegi ta siis veel reisi Tallinna, et oma näojooni Kaarli kiriku altarpildil vaadata.

Kirjutanud Aino Kallas
„Olion“ nr 8 (tekst vanas kirjas)
HKM R1624

Johann Köler.
Wikipedia

Fresko prototüübist "Ilusast Villemist"

Sajad tuhanded inimesed on aastate jooksul seisnud Kaarli kiriku Kristuse jälgiva pilgu ees. Sajad tuhanded hinged on leidnud lohutust neist õilsatest näojoontest ja sellset isalikust ilmast, milles peitub Õpetaja suur lause: "Tulge minu juurde kõik, kes te vaevatud ja koormatud olete".

Kes inspireeris kunstnikku looma pilti Kristusest? Selleks oli Hiiumaa mees Villem Tamm.

Villem Tamme isa oli Kassari mõisas möldriks, kes oli ümbruskonnas tuntud mitte ainult osava töömehena, vaid ka näolt ilusa mehena. Tammede perekonnas liikus suust suhu edasi antud jutt, mille järgi Tammedes pidi olema võorast verd. Räägiti ühest Austria madrusest, kes inimpõlv tagasi laevahukust Kassaris ära olevat pääsenud, jäänud Hiiumaale ja toonud hiidlaste hulka tõmmukat verd. Jutud käisid ka rootsi päritolu kohta.

Villem Tamm sündis 1836. aastal. Tal oli veel kolm venda ja kaks õde, kellest Villem oli kõige vanem. Poisikesena oli ta Kassari mõisa omaniku Stackelbergi loomade karjapoisiks. Sirgus siis tallipoisiks ja õppis ära kangru ameti.

27-aastaselt sai temast mõisa kutsar. Ümbruskond ei hüüdnud teda muud moodi kui „Ilusaks Villemiks“. Tal olid õilsad, haruldaselt puhtad näojooned. Ta kandis pikki tihedaid juukseid ja löua otsas lühikest habet.

1863. aastal viibis Köler Hiiumaal Vaemlas. Seal torkas kunstnikule silma üks omapärane talupoeg. Tema päevitunud, tõmmukas, kergelt võõramaine nägu. Ilmselgete näojoontega nägu.

Peaaegu piibellikult puhas. Aga mitte palvevennalik, vaid mõjukas ja igast vaeleagadusest prii. Teda köitis Villemi selge ja iseteadev nägu, sirge kasv ja julged liigutused.

Köler otsustas seda kutsarit joonistada. Seat midagi imelist oli temas millegi isevärki võõraga üpris tavatult segamini. Ja ikkagi oma talumeheliku näoga ja naiivse valge särgkaelusega priinu habeme all ja heinapepredega kodukootud kuuel ja saapatökati ja hobuste lõhnaga samaaegselt hästi lähedane.

Villem oli ümbruskonnas üks arukamaid ja andekamaid mehi. Ta tundis hästi sadulsepa tööd, purssis saksa keelt, oskas kirjutada. Ja kangast oskas kududa. Ka mõis hindas Villemi vaimuandeid. Nimelt oskas ta hästi kaarte joonistada. Stackelbergid kasutasid tihti tema abi. Ka Villem oli see, kes esimesena andis Kassari mõisaomanikule nõu ehitada 1,5 km pikkune maasild, mis praegu ühendab Kassarit Hiiumaaga.

Köler tegi Stackelbergi kenast kutsarist pool tosinat etüüdi ja skitsi, muist Vaemlas, muist Kassaris. Tuntuim neist on Villem Tamme portree – „Hiiu talumees kirvega“.

1879. aastal, kui Köler hakkas maailma Kaarli kirikule freskot, valis ta Kristuse prototüübiks Villem Tamme. Mulje, mille lihtne kutsar Kölerile oli jätnud, pidi olema sügav, et kuju meenus Kölerile ka palju aastatid hiljem.

Kaarli kiriku Kristus valmis ammuste skitside järgi – peamiselt üleüldise mulje järgi nagu see kunstniku mälus

oli püsinud. Päevitanud, sarnakas maamehe nägu, kiriklikuks stiliseeritud joontega. Natukene idealiseeritud.

Maali valmimise ajaks oli Ilus Villem ametiredelil edasi jõudnud ja temast oli saanud kurja iseloomuga mõisa kubjas ja hiljem mõisa aidamees-valitseja.

Kui pilt juba valmis oli, sai kunstnik sellest kuulda ja Köleril olevat peast läbi käinud hävitamise mõttedki. „... Ma mõtlen (ma ei kinnita, et ma oma mõtte otsemaid teoks teeksin, kui see võimalik olekski), ma mõtlen: et oleks see lõuendi peale tehtud õlipilt... ma võiksin võtta käärkambri kojast kaks redelit, need on lootuse järgi veel seal, ja tüki köit, küllap on sedagi seal veel meie suure töö järelt leida, ma võiksin siduda redelid otsapidi kokku, nõnda, et nad ulatuksid ilma tellingu-teta parajasti üles apsiidikaareni ... Ma võiksin ronida öösel sinna üles, võtta noa /.../ ja lõigata pildi kärinal ülevalt maha – tulgu sellest homme lament missugune tahes.... Rullida ta kokku, tarida ta kaasa, peita sootumaks ära ... Ei, merre ei raatsiks ma teda ometi heita... Olgugi tema sügavam kunstiline väärtus keskpärane /.../

Aga see ei ole ju lõuendi peale tehtud pilt. Ja neljasadat ruutjalga krohvi maha raiuda või isegi üle võõbata ei jõuaks ilma peal...“ (Jaan Kross, „Kolmandad mäed“ lk 88)

„Ilus Villem“ oli juba vana mees, kui ta kuulis, et professor Johann Köler oli tema näo järele maalinud Kaarli kiriku

seinale Kristuse pildi. Ta otsustas veel enne surma seda vaatama minna ja võttis ette pika reisi Kassarist Tallinna. Ta astub vaikselt ühel ennelõunal tühja kiriku võlvide alla. Ta on hulga aega vaadelnud seda pilti kiriku seinal. Ja lausunud siis omaette: "Jah, eks me

kõik oleme loodud Jumala näo järele"

Villem Tamm suri 1915. aastal, olles 79-aastane. Villem ja tema naine Ann Tamm on maetud Kassari kabeli sur-nuaeda. Haul on lihtne hauaplaat, millel ära märgitud ka see, et Johann Köler Villemit Kristusena maalinud.

Hauaplaat on pandud Kaarli koguduse poolt.

Külli Keel
"Tallinna Kaarli koguduse
infoleht" nr 3,
august 1999

Villem ja tema naine Ann Tamm.

Hakkame koos uuendama Kassari saare üldplaneeringut

Margit Kääramees

Orjaku külaseltsi juhatuse liige

Kassari elanikud osalesid aktiivselt 1990-ndatel eelmise Kassari saare üldplaneeringu koostamisel, kuid tänaseks on see dokument vananenud ning vajab kaasajastamist. Kuigi väidetakse, et kodanikeühenduste kaasamine poliitilistesse otsustusprotsessidesse on pigem formaalne kui tegelik, tahame siinkohal seda arvamust muuta ning kutsume kohalike inimesi kaasa mõtlema ja rääkima oma kodukohale olulistes muudatustes ning arengutes.

MTÜ Orjaku Külaselts ja MTÜ Kassari Haridusselts on alustanud Kodanikuühiskonna Sihtkapitali (KÜSK) poolt toetatud projekti "planeerimisprotsessi kaasamise kava Kassari saare näitel" läbiviimist. Projekti eesmärgiks ongi kutsuda inimesi osalema ja kaasa rääkima oma kodukohas toimuvates planeerimisprotsessides

Projekt kestab 10 kuud ja selle tu-

lemusena koostatakse kahe Kassari saare piirkondliku seltsi koostöös kaasamiskava huvigruppide kaasamiseks planeerimisprotsessi, kasutades varem välja töötatud soovitusi, seltside kogemusi ja mujal maailmas väljakujunenud praktikaid ning eeskujusid. Valminud kaasamiskava saavad edaspidi kasutada ka teised piirkonnad nii Hiiumaal kui mujal Eestis.

Projekti läbiviimiseks on moodustatud 4-liikmeline töögrupp, kus osalevad mõlema seltsi esindajad: Margit Kääramees ja Omar Jõpiselg Orjaku külaseltsist ning Linda Tikk ja Merike Niimann Kassari haridusseltsist.

Töögruppi on kaasatud ka eksperdid, kellel on planeerimise, hea halduse ja kaasamise alane haridus või töökogemus. Kaasamiseksperdina aitab meid Triin Matsalu Märjamaalt, kes on ka varem samalaadseid tegevusi läbi viinud. Samuti on kaasatud ekspert kohalikust omavalitsusest abivallavanem Tiivi Lipu näol, et oleks tagatud sidusus Käina valla senise

praktika ja kaasamiskogemusega ning kooskõla kehtivate seadustega, samuti hilisem koostöö omavalitsusega. Lisaks kahele eelmisele paneb kõik projekti käigus esilekerkinud mõtted kaartidele kirja Jüri Kuusemets OÜ'st Dagopen projektbüroo planeerimise eksperdina.

Lisaks töögruppide ja ekspertidele püütakse võimalikult palju kaasata teisi kohalike elanikke ja piirkonnaga seotud isikuid, et lõpptulemus saaks võimalikult laiapõhjalise tegevuse tulemusena parim.

Antud projekt on oma tegevustes alles algusfaasis, toimunud on mõned töögrupi koosolekud ja tehakse täpsemaid kokkuleppeid ekspertidega. Laiema huviliste ringi kaasamisest anname teada nii ajakirjanduse kui otsepostituste teel. Kindlasti korraldame erinevaid rahvakoosolekuid, kuhu ootame siis rohket osavõttu. Varsti saab sellest projektist lähemalt lugeda Orjaku küla koduleheküljelt www.orjaku.ee

***** ***

14. mail kl 19 Kassari muuseumimajas muuseumiöö avamine näitusega „Ridikül kui naise ilu ja tarbeese“. Alates 16. maist sama näitus rahvamajas.

***** ***

21. ja 22. mail kl 10 Kalalaat Heltermaal.

***** ***

22. mail kl 9-15 Käina kevadlaad

***** ***

22. mail kl 15 Sõru paadikuuris Salme vallateatri etendus „Haljal aasal“

***** ***

28. mail Tuulekala festival Orjaku sadamas

***** ***

18. juunist kuni 27. augustini igal laupäeval Vetsi Talli ees täika. Oodatakse müüma igasugu kaupa, mis tundub kodus üleliigne. Kauplemine toimub kl 10-14. Müügikoht on tasuta, kuid saab teha annetuse haridusseltsile.

***** ***

22. juunil Pullu jaanituli.

***** ***

24. juunil Käina jaanituli.

***** ***

25. juunil kl 12 surnute mälestamise püha Kassari kabeliaias.

***** ***

Juunis saab Raivo Rüütli juhendamisel lavaküpseks „Võsavennad“. Mängivad Tiivi Lipp, Evi Sadul, Triinu Schneider, Ulvi Uusoja, Kalju Hülge, Ando Kask, Sander Kopli, Toivo Platonov ja Anti Veike.

***** ***

14. juulil Rahvamajas Lauri Saatpalu kontsert.

***** ***

14-17. juuli Hiiu Folk.

***** ***

Sarja „Kolm risti Kassari kohal“ kontserdid toimuvad juunis, juulis ja

augustis.

***** ***

16. juulil Suur suvine käsitöö ja omatoodangu laad Kärldas Vabrikuväljakul.

***** ***

3.-7. augustini TantsuFestival Käinas.

***** ***

6. augustil Kärldla kohvikutepäev.

***** ***

Käsitöö õppepäevad Kassari Rahvamajas ja õuel:
Mais – nõeltikkimismasina kasutamise õpetus

Juunis – kasutatud villaste esemete „uus elu“

Juulis – taimedega värvimine
Augustis – vanaisade eri: mida lapselaps Sinult ootab?

Septembris – kuidas oma käsitööd turustada

Oktoobris – koome moodsad kohaliku kirjaga sokid-kindad

Novembris – igapäevase riietuse uuendamine lihtsate vahenditega

Detsembris – talvised kudumid, vammused ja mantlid

***** ***

Sel suvel on vabatahtlike abiga Kassari Rahvamaja avatud 4. juunist kuni 3. septembrini

E, K ja L kl 10-18. Samal ajal avatud ridikülde näitus ja kaltsuvaipade müük. Loterii.

Saab kangast kududa.

Ootame veel vabatahtlikke, sest mõned laupäevad on veel katmata.

Soovijail palume ühendust võtta Ingaga tel 4697 222 .

***** ***

EELK Luteri kogudus ootab vabatahtlikke, et suvel lahti hoida Kassari kabelit N, R ja L kl 11-16. Soovijail palutakse ühendust võtta õpetaja Hüllo-Kristjan Simsoniga tel. 46 330 69 kodus või 46 316 39

***** ***

Suvel Mõisamarketi juures ootab kauplaid.

***** ***

Ikka ootame luuletusi Kassarist ja kassarlastest. Need võivad olla vanad või kaasaegsed, oma või prof-fide tehtud, tähtis, et meie saarest. Hea, kui oleks autor ja aasta teada või ajalehe nimi ja number, millest väljalõike tehtud.

***** ***

Samuti ootame jõulujutte, mille „otsa tegi lahti“ Vilja Saar eelmise aasta jõulunumbris. Tore, kui igaüks leiaks aja, et kirja panna oma jõulude või nääridega seotud sündmus. Vähetähtis pole ka toimumise aasta. Meenutame ja kirjutame!

***** ***

Pühalepa Kultuuri ja Noortekeskuses Suuremõisas keraamika kursus. Õpetaja Jaana Kormaõova.

1. juunil kl 10-13 ja 17-20

2. juunil kl 10-13 ja 17-20

Iga kursus on iseseisev ja osalustasu 20 eurot. Tasu sisaldab ka jätkukoolitust ehk siis glasuurimist, mis eeldatavasti toimub juulis.

IDEEKONKURSS

Juba iidsetest aegadest on käsitöömeistrid pannud oma töödele meistrimärgi. Kassari Haridusseltsi käsitööring soovib panna valminud käsitööesemetele ka „peremärgi“, mis näitaks nende tööde erilist - päritolu Kassarimaalt.

Selleks kuulutame välja ideekonkursi Kassari käsitööesemete peremärgi loomiseks. Märk peaks olema sümbolne ja lihtne ning teda peaks olema võimalik tikkida, trükkida, kleepida jne erinevatest materjalidest esemetele.

Ideekavandid palume esitada märksõna all (kaasas kinnises ümbrikuks autori nimi ja kontaktandmed) 1. juuniks Kassari Muuseumi Merike Niimanni kätte.

Auhinnafond 50 eurot.

KASSARI RAND KEVADEL

Rein Jõelett

Tühjaks jäänud Hiiu meri,
ühtki paati seal ei näe.
Vemmeldamas meestel veri,
ilus kevade on käe

Igas jões ja igas väinas
sulpsamas on kevadsäinas.
Ahvenas ja lutsukala
oleks laual paras pala

Pole ammu näinud siiga,
hülged neil on teinud liiga
Mujal nuhtluseks on tiiger,
meile selleks loomaks viiger

Töötuks jäänud meie kant,
alles jäänud vallasant
Tema elu pole paha,
vald tal annab abiraha

Looduskaitse käseb, keelab,
rahvalt aina raha neelab
Võiksid rohkem mõtelda –
ka hiidlane tahab elada

SUVITAJATE PARADIIS

Eestimaal on saari palju –
Kihnu, Ruhnu, Saaremaa,
kuid kes oskab teha nalju,
see on pärit Hiiumaalt
* * *

Hiiumaal on sõsarsaar,
kunagine Kassisaar
* * *

Kui sa Kassarisse satud,
Leigri kuju paistab vastu
* * *

Saare suurim väärtus – Sääretirp
on turistidele õnnetipp
* * *

Siin on kõige soojem vesi,
maitset magusam ka mesi
* * *

Aias magusad on õunad,
mis on paremad kui lõunas
* * *

Saarel kasvatatud kurki
väga mõnus panna purki
* * *

Kadakad ja puisniit –
neid hindab ka Ellen Niit
* * *

Lõpetuseks veel puänt –
muuseumis hiiu ainus hunt
* * *

Salmid tehtud kahekesi
kõik mis öeldud, see on tõsi

Maive ja Rein Jõelett

Välja andnud Kassari Haridusselts
Kontakttelefon 4697 222
Ilmub kaks korda aastas.

Kokku kirjutanud Inga Mikk ja Vilge Elmi ja Merike Niimann, kujundanud Urmas Lauri